БАБУСЯ І ОНУК

Оповідання

Сидить бабуся біля грубки, чистить квасолю.

Тьмяне світло дотліваючих жарин освітлює її руки, сухі, зморщені, вкриті рясним плетивом жил, освітлює край старого сита, що його тримає вона в себе на колінах.

Ні темної хустини, якою пов'язана, ні рясної домашньої спідниці — не видно. В хаті сутінки, а за вікнами, вкритими косицями, лютує вітер і раз по раз б'ється голе й холодне гілля в заморожені шиби.

Та ось бабуся, відклавши сито, засвічує каганець, підходить до онука. Розметавши руки, він солодко спить на тапчані.

— Пора тобі, Серьожо, вирушати. Чуєш? Зробиш своє діло, потім досипатимеш. Ночі тепер довгі.

Клей приготували?

Все є. Іди, та будь обережним.

— Не вперше вирушаю, і ви, бабусю, не турбуйтеся. Діло знайоме,— говорить хлопчик, мов бувалий воїн, одягаючи приношене пальтечко, шапку-ушанку, поверх якої бабуся пов'язує ще й башлик. Десь дістає вона ганчірку, обмотує нею жерстяну банку з клеєм, щоб не стужавів, не охолов.

Здається, все.

Серьожа засовує собі за пазуху жмутик листівок із зведеннями Радінформбюро й заявляє:

— Ну, я пішов.

— Іди, йди, дитя моє дороге,— говорить ласкаво бабуся і нащось хрестить онука.

Спочатку Серьожа сердився, а тепер уже звик, як до чогось неминучого.

Скрипнули хатні двері. Сизим туманом ввірвалося під ноги холодне повітря, нахиливши гнотик каганця, і в хаті настала тиша.

Бабуся підійшла до вікна, але воно так густо закосичилось морозяними візерунками, що крізь них нічого не побачиш.

Кожного разу отак старенька припадає до шибок, непокоїться, ходить по хаті, а тоді сяде біля грубки й чистить квасолю або дере пір'я, та все прислухається, все жде, коли онук повернеться додому.

Тривога й жаль переплітаються в її душі. Он яка надворі завірюха, а воно, ще дитя, пішло на небезпечне завдання, щоб нашим людям принести добрі вісті про Червону Армію, окрилити їх надіями, вселити віру в перемогу над лютими фашистами.

Ці листівки приносить сусідка Горпина з лісу від партизанів.

Ой, коли вже, коли прибуде довгождане звільнення, і мати зустрінеться з сином, і діти обіймуть батька, і знову настане такий потрібний народам мир?

Та знає бабуся: не в кожній хаті буде радість, а буде горе, і плач, і крик за вбитим на війні батьком, сином чи братом. І не одна могила з'явиться на политій кров'ю землі. Не один воїн упаде в смертельній битві з ворогом. А битись треба. А здобувати перемогу треба і допомагати рідним воїнам треба, хто як зможе.

Гуде за вікнами вітер, б'є в шибки холодною порошею. Бабуся от і зараз вмощується на стільчику біля грубки. В її руках чується тріск сухих стручків, і падають, падають з них у сито добірні квасолинки.

А в цей час Серьожа, шурхаючи в снігові замети, йде безлюдною вулицею. Ось він повертає до телеграфного стовпа, слухає, як тоскно гудуть під вітром проводи, наче скаржаться комусь, наче ридають за кимсь...

Не минає й хвилини,, а вже на високому стовпі з'являється перша листівка.

"А що, коли б приклеїти хоч одну біля старостату? Ото було б сміху — на всеньке село. А справді, чому б не спробувати?" — і ця думка вже не дає йому спокою.

Як і раніше — ніде нікого. Тільки в'ється поземка, тоскно шумить голим гіллям стара тополя, а під її вітами чорніє приземкуватий будинок з темними вікнами. До нього й наближається хлопець. І хоч серце тривожно завмирає, і хоч з кожною секундою зростає страх — Серьожа не зупиняється, йде вперед, щоб здійснити свій зухвалий намір.

Минає хвилина, друга, він уже перед будинком. Тихо. Ніде нікого. Хлопчик виймає квач, маже ним по дверях, притулює листівку, але не встигає її розгладити, як раптом чиясь сильна рука хапає його за башлик.

— Так ось воно хто вредні бомажки розклеює! — І в ту ж мить важкий кулак, мав довбня, опускається на Серьо-жину голову.

Не встиг навіть крикнути. Все перед очима затьмарилось, і він злетів з ґанку, наче в безодню.

З рук випав квач і жерстяна, ще тепла, баночка, загорнута в ганчір'я.

— Вставай! — долинув немовби з іншого світу суворий окрик поліцая, і в ту ж мить він вихопив хлопця з кучугури.

— Пустіть мене, дядечку... пустіть... Я більше не буду...

— Тебе відпустити? Отакого, що вештається ночами по селу? Ні, хлопче! Я відведу тебе зараз до старости, а вже він нехай вирішує, що з тобою далі робити. Ходімо.

Серьожина голова ще туманилась від удару, а перед очима хиталися будинки й дерева, і йшов він, наче уві сні, добре не розуміючи, якою вулицею йде, куди іде.

Та холодний вітер і сніг, нарешті, отямили. Серьожа збагнув небезпеку, що чекає на нього у старости. Адже староста може передати його німецькому комендантові. Почнеться допит, бійка, знущання... Чомусь в цю хвилину згадав Серьожа про бідну бабусю і тітку Горпину.

"Що буде? Ой, що ж тепер буде зі мною? Не можна мені потрапляти до старости... Не можна".

З усієї сили рвонув свою руку, та рука поліцая виявилась набагато сильнішою, бо надійно утримувала підлітка.

Не смикайся, щеня, бо знову вдарю,— погрозив поліцай, і Серьожа зрозумів, що самому йому не вирватися нізащо в світі, і ніхто йому не допоможе, ніхто його зараз не врятує.

Дядечку, відпустіть... Навіщо вам мене губити? Ад-зкє Червона Армія наступає...

— Мовчи!

У мене вдома бабуся старенька. Хто їй води принесе, дров нарубає? Вона ждатиме... Вона буде плакати... Відпустіть! Адже я не для себе... Я для людей старався, щоб вони знали... надіялись...

Ось приведу до старости, то він там про всіх вас дізнається... Хто народ баламутить... усякими брехнями...

Це не брехні... Це правда, дядечку... Німці відступають, а наші наступають. Відпустіть...

Ти мене, хлопче, не проси, бо все одно не відпущу! Отаке насіння треба винищувать!

Серьожа зрозумів — не вбалагати поліцая, і від того гірке, щемливе почуття лягло йому на душу.

"Невже кінець? Зараз почне розпитувати староста.

А потім битимуть... А може, відразу й розстріляють... або повісять... Страшно!"

Ось уже й будинок старости. Крізь зачинені віконниці пробиваються смужечки світла, лине гамір людей, що, очевидно, добре випили і ще продовжують пити та гуляти.

Через чорний хід увійшли до кухні. Тут смачно пахло смаженим і вареним. Куховарка здивовано глянула на переляканого Серьожу й запитала в поліцая:

Навіщо хлопця сюди привів?

Не твоє діло. Гукни хазяїна, та швидше! Куховарка вийшла, а через хвилину з'явився на кухні

й сам розчервонілий староста.

— Піймав, нарешті, пане старосто, хто бомажки оці розклеює,— і поліцай простягнув йому жмутик листівок. Староста взяв одну з них, прочитав уголос: "Розгром німецько-фашистських військ під Сталінградом..."

Засунув ту листівку собі до кишені, решту кинув у дверцята грубки на жарке полум'я, а сам підійшов ближче до Серьожі.

Такий хлопчик хороший... Тобі треба було б у цю пору спати, а ти, бач, опівночі по селу блукаєш. Тебе він не бив? — хитнув головою в бік поліцая.

Довелося, пане старосто, разок його стукнути,— признався здоровило.

Ай-я-яй! — скрушно похитав головою староста.— Такого малюка вдарив. Недобре це, недобре. Ти, хлопчику, вчився в школі?

Вчився... у п'ятому класі.

І добре вчився?

На п'ятірки.

— Молодчина! — похвалив староста і сказав: — А чобітки в тебе благенькі. Чому ж твій тато не справить тобі нових?

У мене тата зараз немає.

Де ж він?

На війні.

А мати є?

І мами нема... Погнали в Німеччину...

Ай-я-яй! Таке горе... З ким же ти живеш?

З бабусею.

Та-а-ак! Хто тобі, хлопче, дав оці листівки? Серьожа схилив голову.

— Чому ж замовк? Якщо старші питають, треба відповідати. Ну, хто ж тобі дав їх? Ти хлопчик розумний... Тебе ніхто тут не зобидить. Ти тільки скажи мені правду — і я тебе одразу відпущу додому.

Серьожа мовчав.

— Хіба ж можна бути таким упертим? А то ми твою бабусю заберемо до в'язниці. Ти ж цього не хочеш? Ну, давай будемо добрими друзями.— І староста гарячою рукою взяв холодну з морозу руку Серьожі.— Ти мене, хлопчику, не бійся. Соромишся вголос, то скажи на вухо,— і нахилив голову.

Серьожа не промовив ні слова. Пильніше глянув на нього староста.

Що ж, не хочеш по-доброму, тоді доведеться тебе добре відшмагати. Ану піди наламай замашної лози,— звернувся староста до поліцая, і той, почепивши на плече гвинтівку, вийшов з хати.

Ну ось, подумай сам, навіщо тебе бити? Признайся, скажи, хто давав тобі листівку, і ти вільний... Підеш до своєї бабусі.

Серьожа його не слухав. У голові тривожно, мов спіймана в клітку пташина, билася думка, що народилася раптово. "Не втрачати жодної хвилини. Втікати звідси, втікати негайно, зараз же, зараз, в цю мить".

Наче сама доля всміхнулася хлоп'яті, бо розчинились двері з вітальні і в них з'явилась пишна старостиха.

— Ванічко, що ти тут робиш? Ти знаєш, що тебе гості ждуть.

Староста пішов назустріч дружині, щоб спровадити її звідси, а в цю мить Серьожа, мов вихор, рвонувся з місця.

— Стій! Стій, гаденя! — закричав услід йому староста і неодягнений вибіг на ґанок.

Вітер сипонув йому в очі колючим снігом. Рука звично

шурхнула до кишені, але даремно. Зброя лишилася в хаті, в іншому костюмі.

— Гей! Поліція! Держіть... Ловіть його... ловіть! — закричав староста й кинувся бігти слідом за втікачем.

Та хіба міг він, огрядний, підстаркуватий, наздогнати хлопця, який, рятуючи своє життя, мчав, гнаний страхом, на повну силу молодих бистрих ноженят?

Мов навіжене билося серце, ширяли очі. "Де сховатись? Куди бігти? До річки?.. А що, як староста викличе кінних поліцаїв і влаштує погоню? Що тоді робити? Наздоженуть, і там буде моя смерть... Не хочу... Не хочу вмирати... До бабусі..." Згадка про неї надає йому сили.

"Тільки б встигнути перебігти через міст, а тоді вже зовсім близенько до нашого дворища. Тільки б не помітили... Не наздогнали..."

В цю мить чується постріл, і в душі хлоп'яти все холоне від страху. Йому вчувається цокіт копит, і крики, і груба лайка, але він боїться озирнутися назад, де в густому савані з темряви й хуртовини губиться вулиця.

Свистить вітер, шумлять дерева, вихрить поземка, засліплюючи очі, забиваючи дух.

Бідне серце! Чи витримає ж воно? Чи не впаде Серьожа, вибившись з останніх сил? Він уже хапає ротом повітря, мов риба, викинута на берег.

Та ось уже й міст, і лозняки, і верби... Знову постріл.

"Не дамся вам... Не дамся!.."

Сил уже не вистачає... Щось важке підкочується до' горла, здавлює, туманить голову...

"Невже упаду? Впаду? Тоді доженуть... Тоді вже мені не жити..." Страх жене Серьожу вперед, страх надає йому сили. Він переборює

неймовірну втому, але відчуває, як дерев'яніють ноги, як перед очима з'являються світлі кола й хитається земля.

"Впаду... Мабуть, упаду зараз, бо нічим диха..."

Але перед очима вже завітна хвіртка. Не пам'ятає, як ударив у неї обома руками...

— Бабусю! Ба-бу-у...— І Серьожа впав, мов підкошений, на холодний і пухкий замет.

Не почула старенька того відчайдушно-благального крику. Вона сиділа все ще біля грубки, поклавши свої натруджені руки на коліна, і ждала з нетерпінням свого онука. Але онук чомусь довго не повертався, і це викликало в душі старенької тривогу й хвилювання.

"Невже трапилося нещастя? Невже його піймали?" — І це припущення війнуло холодом їй на серце, лягло пекучою журбою на душу.

Знову підійшла до шибок, даремно вдивляючись крізь них на вулицю. Нічого не видно й нічого, крім вітру, не чути. Шурхотить по шибках сніг, як і раніше, шумлять дерева, і раптом у темряві, в завірюсі гримає постріл. Наче хтось в груди вдарив стареньку.

— О господи! — перехрестилася вона до ікон, і стишилась, і вся заклякла від страху. "Хто стріляє? По кому стріляють? Може, мого Серьожі вже немає на світі? Чого ж я сиджу? Треба йти, треба шукати його... шукати..."

Тремтячими руками одягає кохтину, пов'язується хусткою, рушає до порога. Та ось двері розчиняються, і в них з'являється засніжений і якийсь зів'ялий онук.

— Бабусю,— сказав він втомлено й тихо,— вони женуться за мною.

Бабуся зрозуміла все. Нічого не говорячи, вона дмухнула на каганець і почала роздягати Серьожу, бо в нього так заклякли руки, що він сам навіть не зміг розв'язати кінців башлика.

Надворі все ще вихрів, кружляв і шарудів по шибках сухий сніг, а в хаті було тихо, затишно й тепло.

Червень, 1965 р.